

УДК 378.14

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В ЧЕХІЇ І СЛОВАЧЧИНІ У ХХ СТОЛІТТІ

Товканець Ганна Василівна
м.Мукачево

Актуальність статті зумовлена інтеграційними процесами в розвитку вищої освіти, необхідністю впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних та науково-технічних здобутків у Європу. Виокремлено основні особливості розвитку вищої економічної освіти в Чехії і Словаччині у ХХ столітті: розширення мережі вищих навчальних закладів, поява приватних вищих навчальних установ, збільшення кількості студентів, активне впровадження ідей Болонського процесу.

Ключові слова: вища освіта, Чехія, Словаччина, періодизація розвитку, вища економічна освіта.

Постановка проблеми. Реформування і модернізація освіти розглядається як важлива суспільна проблема, оскільки сфера освіти є посередником між особистістю, суспільством і державою, реально впливає на гармонізацію їх відносин [4, с.11-57]. Сфера освіти найбільш повно задовольняє не тільки інтереси, потреби, запити особистості, здійснює її підготовку до життя у соціумі, а й сприяє формуванню у молодій людини свідомості громадянина суспільства, здатності до розуміння й сприйняття суспільних трансформацій, змін та їхніх наслідків, активної життєвої позиції у суспільних процесах

Аналіз досліджень і публікацій. Особливу увагу й за рубежом, і вітчизняних науковців привертають інтеграційні процеси в розвитку вищої освіти, що полягають у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці й техніці, поширенні власних культурних та науково-технічних здобутків у Європу. Низку досліджень українських учених присвячено розгляду особливостей реформування національних систем освіти, інтеграційним процесам культурно-освітнього й науково-технічного напрямів (Н.Абашкіна, Н.Авшенюк, Т.Десятов, М.Згуровський, Л.Зязюн, Н.Ляшенко, Л.Лук'янова, О.Матвієнко, Л.Пуховська, Н.Ничкало, Н.Пазюра та ін.).

Досвід формування вищої освіти в європейських країнах у ХХ столітті може дати нові імпульси для удосконалення системи реформування університетів в Україні, тому окремі елементи становлення вищої освіти, зокрема вищої економічної, в Чехії і Словаччині, на нашу думку, будуть актуальними при розробці завдань і напрямів розвитку сучасної вітчизняної освіти, оскільки, на наш погляд, вона ще у пошуках ціннісних орієнтирів.

Мета статті – простежити еволюцію та виявити особливості розвитку вищої економічної освіти в Чехії і Словаччині у ХХ столітті

Зазначимо, що становлення вищої школи в Чехії і Словаччині протягом ХХ століття відбувалося під впливом складних соціально-економічних та політичних змін. Врахування внутрішніх (соціально-економічний розвиток країни, інноваційні процеси, суспільно-виробничі відносини, регіональний і демографічний розвиток, державна освітня політика та освітня ідеологія, інфраструктура та кон'юнктура ринку, потреби соціуму в творчих працівниках й рівні розвитку освіти) і зовнішніх (глобальні тенденції в економічній і соціальній сферах інтернаціоналізація, інформатизація в контексті економіки, технологій та соціокультурного середовища, міжнародний економічний ринок, міжнародна політична ситуація, розвиток соціальних економічних і фундаментальних наук) чинників дало змогу простежити та виділити умовні періоди у розвитку вищої економічної освіти у Чехії і Словаччині, де межамі періодів були певні історичні, економічні та освітньо-педагогічні процеси. Визначаючи періоди розвитку економічної освіти, ми враховували вплив

сукупності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових [1; 2; 5; 8] і документальних джерел [4; 13; 14] дає можливість виокремити періоди становлення вищої економічної освіти у Чехословаччині у ХХ столітті.

Перший період – 1900 – 1938 – період інституціоналізації, основною політичною подією якого було проголошення 28 жовтня 1918 р. незалежності Чехословаччини. З прийняттям конституції в 1920 році та обранням Президентом Т.Масарика Чехословаччина стала першою у Східній Європі країною з демократичною системою управління. До її складу на той час входили Богемія, Моравія, Чеська Сілезія, Словаччина та Підкарпатська Русь. Як засвідчують історичні джерела [6; 8; 9; 10; 11; 12], освітня політика Чехословаччини характеризувалася спрямуванням на створення навчальних закладів нових типів (реальна гімназія, вищі професійні школи) та започаткуванням нових напрямів професійної підготовки: комерційного, торговельного, економічного. Зasadничою основою освітньої політики того часу став Малий освітній закон № 226 від 1922 року, за яким вводилася обов'язкова восьмирічна освіта. Вища освіта, зокрема економічна, на початку періоду була представлена тими вищими навчальними закладами, які вели підготовку фахівців на території Чехословаччини до 1900 року: Карлів Університет, Університет Палацького в Оломоуці, Чеський технічний університет в Празі, Технічний університет в Оставі, Правнична академія в Пряшеві, Народногосподарська академія в Кошиче. Найпершими вищими навчальними закладами у Чехословаччині стали відкритий м.Брно Ветеринарний інститут (1918), у Празі – державна Вища торговельна школа (1919), у Брно – Університет Масарика, у Братиславі – Вища сільськогосподарська школа і Університет Коменського. Аналіз документів свідчить про посилений інтерес до вищої освіти у цей період. Було прийнято понад 15 законодавчих актів з різних проблем вищої освіти, серед яких: 78/1919 «Закон про зарплати професорів вищих шкіл, університетів»; 79/1919 «Закон про службу викладачів вищої школи» та ін. [16]. Характерними особливостями діяльності вищих шкіл у цей період було спрямування на наукову діяльність, свободу викладання, право «забезпечення і право визнання професійної підготовки», навчання проводилося за кошти як фізичних осіб, так і державного бюджету.

Можна стверджувати, що у період 1900–1938 рр. у Чехословаччині значно посилювався інтерес до розвитку вищої освіти, що знайшло вияв у прийнятті низки законів, відкритті вищих навчальних закладів, зокрема економічного спрямування, підтримці існуючих вищих шкіл, у наданні можливості відкривати вищі навчальні заклади для емігрантів, у підтримці професорсько-викладацького складу тощо.

Другий період – 1939 – 1945 рр. – роки Другої світової війни, характеризується складними політичними подіями, що супроводжувалися військовими діями на території практично всієї Європи, в тому числі і на території Чехословаччини. Для Чехословаччини цей період ознаменувався подіями, пов'язаними зі студентським рухом, із заснуванням у 1941 р. Міжнародного дня студента. 28 жовтня 1939 р. в окупованій фашистами Чехословаччині празькі студенти і їх викладачі вийшли на демонстрацію, за що було заарештовано й заслано в концтабір Заксенгаузен понад 1000 учасників. Всі чеські і словацькі вищі школи до кінця війни були закриті. На засіданні Міжнародної студентської ради, що проходив у Лондоні в 1941 р. на честь загиблих у тих подіях заснували Міжнародний день студента, який з тих пір відзначають 17 листопада [9, с.224-226].

Отже, у другому періоді розвитку вищої освіти в Чехословаччині через воєнні дії було закрито всі навчальні заклади окупаційною владою попри прагнення людей зберегти найкращі національні та освітні традиції, оптимізм щодо необхідності професійної підготовки молодого покоління.

Третій період – 1946 – 1967 рр. – період націоналізації, характеризується як час відбудови народного господарства. Розширюється освітня діяльність Карлового Університету, зокрема у підготовці спеціальностей медичного і хімічного спрямування, формуються вищі навчальні заклади в містах Пльзень і Градец-Кралови. У цей час відкривається Університет політичних та соціальних досліджень в Празі (1945), відновлюється діяльність Університету Ф.Палацького в Оломоуці (1946), створюється Академія соціальних наук у Брно (1947), відкривається Інститут текстильної промисловості (1953) в м.Ліберець. Соціально-економічний і промисловий розвиток країни актуалізував проблему підготовки економічних кадрів.

Юридичною основою реформування вищої школи в цей період став Закон № 58/1950 «Про вищі школи» (1950), який визначив такі завдання вищої школи в Чехословаччині: спрямованість на поліпшення умов життя і культурного рівня народу, на розвиток науки і техніки для будівництва соціалізму в країні; забезпечення доступу до більш високих рівнів освіти з урахуванням потреб в цілому, виховання професійно і політично висококваліфікованого персоналу, «лояльного до політики уряду», який схвалює ідеї соціалізму, прагне до творчої, наукової діяльності; поширення досягнень науки та мистецтва [13]. Згідно із законом вводилися обов'язкові навчальні програми, лекції, гуртки. Усистематизовано організаційні та управлінські органи, визначено керівні органи вищого навчального закладу: ректор, проректори, рада та генеральна асамблея, посади декана, заступників деканів. Зі складу всіх вищих навчальних закладів вилучили богословські факультети. Обов'язковим було відкриття у всіх вищих навчальних закладах кафедри марксизму-ленінізму, де студенти з 1950 р. проходили щотижневий чотиригодинний підготовку протягом чотирьох років, складання іспитів з політичної економії, історії держави і права Чехословацької Соціалістичної Республіки. У 1959 р. пройшла реорганізація вищої освіти, насамперед педагогічної. Створювалися педагогічні інститути, нові педагогічні факультети при університетах, інститутах. Наприклад, в м.Усті-над-Лабем було відкрито Вищу педагогічну школу (1953), в 1959 р. – Педагогічний інститут, де розпочалася підготовка вчителів для загальноосвітньої школи. Характерними особливостями третього періоду є посилення державного регулювання через прийняття низки законодавчих актів, розширення мережі вищих шкіл, збільшення кількості бажаючих отримати вищу освіту, ідеологізація змісту навчального процесу.

Четвертий період – 1968 – 1989 рр. – період демократизації. Ці роки в Чехословаччині оцінюють як роки появи нових соціально-економічних чинників (спрямування на соціальне вирівнювання, уникнення дискримінації), що змінили ціннісні орієнтації з економічної точки зору, оскільки на початку ринкових перетворень соціальні цінності стали переважати, зростало прагнення до вищого рівня життя, освіти, працевлаштування.

Однією з найбільш важливих проблем у другій половині 70 – початку 80 рр. стало зростання безробіття, що було пов'язано з браком робочих місць у зв'язку із загальною депресією і структурними змінами. Ця ситуація викликала зростання соціальної невизначеності та соціально-психологічних проблем. З погляду кваліфікаційної підготовки проблеми виникли у зв'язку з тим, що більшість працівників мали низьку кваліфікацію або не мали її взагалі, в результаті чого постала необхідність здобуття додаткової освіти чи вищої освіти. У 1980 р. уряд приймає новий закон «Про вищі школи», за яким всі навчальні заклади підпорядковувалися Міністерству освіти, яке цілком брало під свій

контроль їх діяльність, призначало академічних чиновників тощо. Наприкінці 80-х років з прийняттям нового Закону «Про вищі школи» (1989) з'явилися ознаки ослаблення комуністичного впливу, було ліквідовано інститут марксизму-ленінізму, багато викладачів, що з різних причин були звільнені, реабілітовано, відновлено процедуру обрання керівництва університетів та факультетів з активною участю студентів, введена процедура акредитації. З прийняттям Великої хартії університетів (1988) були визначені завдання вищої освіти, які відповідають новому баченню розвитку європейського суспільства у XXI столітті. Події 1989 року («Оксамитова революція») внесли певні політичні зміни, що мали позитивний вплив на освітні перетворення у вищій школі у наступному періоді. Отже, четвертий період розвитку вищої освіти у Чехословаччині характеризується посиленням демократії в освітній політиці вищої школи, збільшенням кількості навчальних закладів, підвищенням якості викладання, зростанням кількості студентів, в тому числі й іноземних.

П'ятий період – 1990 – 2000 рр. – період глобалізації – фактично розпочався у листопаді 1989 р. в результаті революційних подій, що отримали назву «оксамитової» революції. На становлення економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини у цей період вплинула зміна економічної політики: прийняття законів «Про вільне підприємництво», «Про реституцію», вільні вибори та радикальні економічні реформи; повернення колишнім власникам націоналізованого майна; мала, а згодом і велика приватизація, зміна федерального уряду; лібералізація цін (крона стала внутрішньо конвертованою); формування нової моделі розвитку, заснованої на принципах ринкової економіки і ліберальної демократії; поява проблеми безробіття, особливо у важкій промисловості. Розбіжності у поглядах словацьких і чеських політичних сил привели до загострення національних проблем. У Словаччині стали домінуючими погляди про повну незалежність республіки. Після довгих переговорів було прийнято рішення про розділення ЧСФР і 1 січня 1993 р. з'явилися дві нові держави – Чеська Республіка і Словацька Республіка.

Відповідно відбуваються зміни у формуванні змісту і гуманітарних, і професійно-орієнтованих дисциплін в університетах й інститутах. Після «оксамитової революції» була відновлена академічна свобода, багато вищих навчальних закладів перейшли у колективну власність (громадські вищі навчальні заклади), що давало змогу приймати оптимальні рішення щодо розвитку вищих навчальних закладів власне самим навчальним закладам; відбулося різке збільшення бажаючих навчатися; особливої популярності набули економічні і юридичні спеціальності; відбулося відновлення міжнародних зв'язків, актуальності набула і потребувала розв'язання проблема наукової діяльності університетів. У цей період у Чехії відкривається Педагогічний університет в Градці-Краловем (1989), Сілезький університет в Опаві (1991), Університет Й.Е.Пуркіне в Усті-над-Лабем, який складався з трьох факультетів (соціально-економічного, педагогічного і екологічного) і Інституту сло'янсько-германських студій (1991), Західночеський Університет в м. Пльзень, Південночеський Університет в Чеській Будейовицях і Університет в Остраві (колишній педагогічний інститут).. Вперше у 1991 р. у Вищій школі економіки в Празі вводиться кредитно-модульна система навчання, за якою проводиться навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу; введено навчання за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями: бакалавра, магістра та докторська програма [15]. В цей час деякі вищі школи неуніверситетського типу стали університетами (Університет Пардубіце (1994)). Значний вплив на розвиток вищої освіти в Чехії і Словаччині мало впровадження ідей Болонського процесу.

Період 1990-2000 років характеризується ознаками, що свідчать про демократизацію і гуманізацію освіти, а

саме: вищих школах і факультетах відновлено академічне самоврядування; зміна політичних і економічних прерогатив дала можливість науково-педагогічним працівникам та студентам знайомитися із зарубіжною науковою літературою, результатами наукових економічних, психологічних та педагогічних досліджень; розвиток інформаційних технологій сприяв ефективності наукових досліджень у вищих навчальних закладах; відбулося збільшення державного фінансування на розвиток науки і освіти; урегулювання бюджету навчальних закладів, що виявилось в оптимізації співвідношення фінансування навчально-виховної роботи і наукових досліджень, програми «ІНСТРУМЕНТ», «ІНФРА» були важливими інвестиціями, які давали змогу реалізовувати інноваційні проекти в межах вищих навчальних закладів; активізація діяльності аспірантури. У системі вищої освіти відбулися відчутні зміни:

1. Навчальні заклади вищої школи визнано вищими центрами освіти, які забезпечують незалежні знання і творчу діяльність, а також відіграють ключову роль у науковому, культурному, соціальному та економічному розвитку суспільства, шляхом: збереження і примноження знань і досягнень залежно від їх типу та спрямованості на наукове, дослідницьке, інноваційне, художнє або інше творче зростання; надання відповідно до демократичних принципів доступу до вищої освіти, відповідної професійної кваліфікації та підготовки кадрів для дослідницької роботи у відповідному напрямі професійної діяльності; забезпечення інших форм навчання та сприяння набуттю, розширенню, поглибленню і оновленню знань з різних галузей науки і культури і сприяння безперервному навчанню; активної участі у суспільній дискусії про соціальні та етичні проблеми у зростаючому культурному розмаїтті та взаєморозумінні, формування громадянського суспільства та підготовки молоді до життя в ньому; розвитку на національному та регіональному рівнях, співпраці з державною та місцевою владою, діловими і культурними громадами в контексті міжнародного і європейського співробітництва як фундаментального аспекту їх діяльності, просування спільних проектів з аналогічними організаціями за кордоном, взаємне визнання навчальних курсів і дипломів, обмін викладачами та студентами.

2. Визнано статус вищої професійної школи як вищого навчального закладу неуніверситетського або ж університетського типу в залежності від рівня акредитації.

3. Актуалізація навчання в приватних навчальних закладах в 2000-і роки. У 2002 р. навчання в Чехії пропонували 27 приватних університетів, у 2005 р. – 39, а у 2008 р. – 45. Найбільш привабливими у цей період були навчальні програми підготовки економічних кадрів, за якими, наприклад у 2002 р. здобували освіту понад 5,5 тис. студентів [7]. Серед навчальних програм, які мали популярність у приватних вищих навчальних закладах – це напрями гуманітарних і соціальних наук. Тут у 2002 р. 0,58 тис. студентів

навчалися за програмами гуманітарних і соціальних наук, у 2005 р. цей показник склав 4,6 тис. студентів.

Вища освіта в Словаччині зазнала революційних змін також після прийняття закону «Про вищу школу» (1989). Враховуючи вплив вищої освіти на розвиток суспільства, пильну увагу проблемам вищої освіти приділили органи влади. Змінилося ставлення громадськості до вищої освіти, що пояснюється можливістю кар'єрного зростання, впливом на міжособистісні стосунки, можливістю кращого працевлаштування. Цей закон зіграв дуже позитивну роль у формуванні вільного, демократичного академічного середовища та формування системи самоврядування у вищих навчальних закладах. Однак у зв'язку з гострою потребою реагувати на виклики часу та враховувати тенденції глобалізації щодо відкритості, інтернаціоналізації та інтеграції в більш широкі транснаціональні структури необхідно було радикально реформувати системи вищої освіти і в Чехії, і в Словаччині. У 2000 р. чеським урядом прийнято документ щодо вищої освіти – «Концепцію подальшого розвитку вищої освіти на XXI століття», що стало важливим кроком у реформуванні освітнього простору вищої школи та його гармонізації з Європейською зоною вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Висновки. Аналіз розвитку вищої освіти і впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на формування вищої освіти і зокрема вищої економічної освіти, в Чехії і Словаччині у XX столітті дає змогу окреслити п'ять періодів та виокремити основні їх особливості: розширення мережі вищих навчальних закладів, поява приватних вищих навчальних установ, збільшення кількості студентів, активне впровадження ідей Болонського процесу.

Соціальна функція вищої освіти полягає у визначенні та прийнятті цінності рівноваги між природою та суспільством, у балансі індивідуальних та суспільних інтересів, у вихованні вільної людини, людини у постійному розвитку, розвитку досвідом, з досвіду і для досвіду, у тому, щоб сприяти соціальній мобільності та інтеграції різних соціальних груп, а соціальний розвиток полягає у розвитку свідомості особистостей, нової генерації молоді, у перемозі над старою парадигмою економічного зростання, вального національного продукту як цілей соціального розвитку, у зближенні рівнів економічного й соціального розвитку, у можливості синергетичної взаємодії технологічних інновацій і цінностей людини та суспільства. Зміни саме індивідуальної свідомості й характеру діяльності конкретної людини є дійсними передумовами виходу на рівень сталого розвитку суспільства, цивілізації. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо в обґрунтуванні впливу сучасних соціально-економічних відносин на євроінтеграційні освітні процеси, впровадження міжнародних освітніх стандартів і збереження традицій вітчизняної системи освіти.

Література та джерела

1. Бідюк Н.М. Професійне навчання у США: теорія і практика: монографія / Наталя Бідюк. – Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009. – 542 с.
2. Вульфсон Б.Л. Мировое образовательное пространство на рубеже XX–XXI вв. / Б.Л. Вульфсон // Педагогіка. – 2002. – № 10. – С.3-8
3. Закон Чеської Республіки «Про вищу освіту» та доповнення інших законів // Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи. – К.: Парламентське вид.-во, 2009. – 632 с.
4. Зязюн І.А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С.11-57
5. Нічкало Н.Г. Професійна педагогіка у контексті розвитку людського капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nbuv.gov.ua>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Blatný L. Kapitoly z dějin pedagogiky / L. Blatný, V. Jůva. – Brno: PdF MU, 1996. – 75 s.
7. Demografický vývoj a důchodková reforma [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://hnonline.sk/c1-21336835-demograficky-vyvoj>>. – Загол. з екрану. – Мова словац.
8. Habětín V. Dejiny pedagogiky. Učebné texty vysokých škôl. Vysoká škola zemědělská. – Praha: SPN, 1965. – 280 s
9. Havránek J. Dějiny Univerzity Karlovy IV. (1918-1990) / J. Havránek, Z. Poustka (red.) – Praha, 1995. – 672 s.
10. Historie a vývoj vysokého školství / Český statistický úřad [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://scitani.cz/csu/>>. – Загол. з екрану. – Мова чехословац.
11. Matějček J. Profesi, sociální a osobnostní kultivace v českých zemích v 19. a 20. st. / Jiří Matějček / in: Universitas Ostraviensis, Acta facultatis philosophicae, historie, roč.16. – Ostrava 2009. – S.127-134

12. Průcha J. Moderní pedagogika / Jan Průcha. – Praha: Portál, 1997. – 495 s.
13. Zbierka zakonov/ Zakon zo 1989 o vysokych skolach / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.zbierka.sk/>>. – Загол. з екрану. – Мова словац.
14. Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1934/037-1934>>. – Загол. з екрану. – Мова чехословац.
15. Vysoká školy ekonomické v Praze: Ukoly. Vše v Praze v etape urychleneho socialne ekonomického rozvoje CSSR. – Praha, 1989. – 82 s.
16. Zakon ze dne 23/ cervence 1919, kterymz zrizue se ceskoslovenska statni «Vysoka skola odchodni v Praze»// Stejnopis sbírky zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1919 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1919.html>>. – Загол. з екрану. – Мова чехословац.

Актуальность статьи обусловлена интеграционными процессами в развитии высшего образования, необходимостью внедрения европейских норм и стандартов в образовании, науке и технике, распространении собственных культурных и научно-технических достижений в Европу. Выделены основные особенности развития высшего экономического образования в Чехии и Словакии в XX веке: расширение сети высших учебных заведений, появление частных высших учебных учреждений, увеличение количества студентов, активное внедрение идей Болонского процесса.

Ключевые слова: высшее образование, Чехия, Словакия, периодизация развития, высшее экономическое образование.

The relevance of the article is due to the integration processes in the development of higher education, the need to introduce European norms and standards in education, science and technology, the dissemination of their own cultural and scientific and technological developments in Europe. Purpose of this article is to trace the evolution and reveal the features of higher economic education in the Czech Republic and Slovakia in the twentieth century. The attention has been paid to the allocation periods of higher economic education in the Czech Republic and Slovakia: institutional, during World War II, nationalization, democratization, globalization. The basic features of the development of higher economic education in the Czech Republic and Slovakia in the twentieth century have been defined: expanding the network of institutions of higher education, the emergence of private higher education institutions, increasing the number of students, active implementation of the ideas of the Bologna process. The experience of formation of higher education in Europe in the twentieth century can give new impulses to improve the system reform of universities in Ukraine Prospects for further research in the justification see the impact of modern social and economic relations in the educational processes of European integration, the introduction of international educational standards and preserve the traditions of our education system.

Key words: higher education, the Czech Republic, Slovakia, periodization of development, degree in economics.